

ZGODOVINSKI ZBORNIK.

PRILOGA

„LAIBACHER DIOECESANBLATT-U.“

—••••• Izhaja v nedoločenih obrokih. •••••—

Prvo leto.

Ljubljana, meseca decembra 1888.

Številka 2.

Diplomatarij.

A.

Cesar Friderik III. (IV.) ustanovi ljubljansko škofijo. — Gradec, 6. decembra 1461.

(Nadaljevanje.)

Si uero Episcopus, Praepositus, Decanus, Canonici, et Vicarii dicti, ultra praescriptas Missas, et officia etiam alias et plures missas celebrare uoluerint, Id suis conscientiis et uoluntatibus relinquimus. Ita quod eos praesentis foundationis nostrae uigore ad officia plura quam superius est expressum, non intendimus obligare. Idem etiam Episcopus, Praepositus, Decanus, Canonici et Vicarii alias Ecclesiasticas disciplinas: ac bonos mores obseruare, in omnibusque laudabilem uitam ducere debent, prout in eorum statutis et ordinationibus desuper rationabiliter edendis, uidebitur contineri. Quas quidem ordinationes, et statuta, praedicti Episcopus, Praepositus, Decanus, Canonici, et Vicarii corporaliter iurabunt se firmiter, et inuiolabiliter obseruatueros. Ius autem Patronatus siue praesentandi personas idoneas, ad Episcopatum, Praeposituram, Decanatum, Canonicatus et praebendas seu Vicariatus huiusmodi, quotiens illos, seu illas uacare contigerit, nobis et haeredibus ac Successoribus nostris, Ducibus Austriae, Ducatum Carniolae, pro tempore regentibus, specialiter reseruamus; Saluo tamen Canonicatu, quem ipsi Episcopo, ut infra ponitur, reseruare intendimus. Ita ut Episcopus nunc Sanctissimo Domino nostro Papae, et deinceps Archiepiscopo, seu Patriarchae Aquileiensi, tamquam ipsius Metropolitanus, et Praepositus, Decanus, Canonici, et Vicarii praefati

ipsi Episcopo Labacensi, qui pro tempore erit, per nos praesententur, confirmationes suas, et Inuestituras ab ipsis recepturi, prout iuxta Iuris communis dispensationem fuerit faciendum. Quia etiam Euangelicae scripturae testimonio dignus iudicatur Mercenarius mercede sua, et spiritualia sine temporalibus diu subsistere non possunt. Nos praefato Episcopo seu eius mensae Episcopali, inprimis Castrum nostrum **Görtschach**, iuxta Labacum ibidem situatum, pleno iure cum omnibus suis Iurisdictionibus, temporalibus, Villis, Possessionibus, fructibus, prouentibus, redditibus, Syluis, pascuis, piscariis, Nemonibus, Montibus, Vallibus, aquis, fluuiis, et aquarum decursibus, Molendinis, et Molendinorum locis, ac Vniuersis terris arabilibus, cultis et incultis, et quibuslibet utilitatum integritatibus, quibuscunque uocabulis nuncupentur, donamus et assignamus. Volumus denique ut eidem mensae Episcopali Abbatia in **Obernburg**, una cum Ecclesiis Parochialibus Sancti Petri prope Labacum, tamen extra quotidianos fructus eiusdem, Sancti Martini prope Crainburgam, et Sancti Michaelis prope Pleyburg eiusdem Aquileiensi Diocoesis, saluo tamen quod Monasterium ibidem in Obernburg, ac Ecclesiae praedictae cultu diuino, ac obsequiis debitis non fraudulentur. Praesertim quod in eodem Monasterio decem aut duodecim Monachi reformati teneantur. Ac pro Praeposito Ecclesiae Parochialis Sancti Petri in Radmamsdorff. Ita quod modernus Plebanus eiusdem Ecclesiae in Praepositum Labacensem recipiatur, et memoratam Ecclesiam quoad uixerit (ac⁴) sui Successores Praepositi, pro tempore, cum suis red-

⁴) Naš kodeks te besedice nima, ima jo pa kapitulski rokopis.

ditibus ultra illa quae ipsis ex communi Capitulari distributione prouenient, perpetuo tenere debebunt; Necnon memoratis, Praeposito, Decano, Canonicis et Vicariis fructus et prouentus quotidiani dictarum Ecclesiarum Sancti Petri prope Labacum, ac Sancti Nicolai: ac Prouentus ac redditus Quinquaginta librarum: quae nobis occasione aduocationis praefati monasterii, singulis annis dari consueuerunt; ac Ecclesiae Parochiales Sancti Viti prope Labacum, ibidem Sancti Petri in Nakel, Sanctae Crucis⁵⁾ in Scherffemberg, et Sanctae Margaritae⁶⁾ in Bodicz, nostri Iuris Patronatus; Sancti Bartholomei in Campo prope Landstrass; ac Ecclesiae Parochialis Sancti Nicolai prope Villacum, Salzburgensis Diocoesis pro communi distributione eorundem: necnon Capellam Sancti Petri in Peytschet, etiam nostri Iuris patronatus pro uno ex Canonicis, quem Episcopus pro tempore praesentare et instituere habebit auctoritate superioris Ecclesiastici ad id potestatem habentis, perpetue incorporentur seu uniantur; Saluo tamen, quod possessores earundem Ecclesiarum illas quoad uixerint, nisi sponte illis renuntiauerint, teneant et ipsis utantur. Ex quibus omnibus sufficientem sustentationem uti didicimus, honeste habere poterunt. Tuebimurque ipsos circa omnia ea, uti eorum fundator, Aduocatus Princeps et gratosus dominus, contra violentias et iniurias quorumcunque. Si denique nostra fundatio et erectio ex nostra uel haeredum, seu Successorum nostrorum, aut aliorum Christifidelium largitione, futuris temporibus in bonis, possessionibus et redditibus adeo augetur, ut exinde plures quam Praepositus, Decanus, Canonici et Vicarii praefati sufficientibus praebendis sustentari ualerent, ex tunc facultatem augendi numerum Canonicatum et praebendarum seu Vicariatuum huiusmodi nobis et Successoribus nostris memoratis, esse uolumus reseruatum. Et ut praefati Episcopus, Praepositus, Decanus, Canonici et Vicarii cultui diuino eo liberius insistere ualeant, Ipsi de speciali dono gratiae concedimus, et impartimur, omnia Iura Ciuilia dicti Oppidi nostri Labacensis, Ita quod his uti possunt, quemadmodum Ciues eiusdem Oppidi utuntur et potiuntur in emendo et uendendo intra et extra ipsum Oppidum impedimentis cessantibus quorumcunque, Vina, etiam ex cultura eorum, siue Iure montano, censibus aut Decimae, quas modo possident, aut futuris temporibus possidebunt, prouenientia in praefatum Oppidum nostrum duci facere, ibique sine solutione Vngeltae, siue Iure Ducallari uendere, aut ad ducillum propinare poterunt, iuxta arbitrium

suae uoluntatis. Nolumus tamen quod dicti Episcopus, Praepositus, Decanus, Canonici et Vicarii seu familiares, aut homines eorum, huiusmodi occasione praerogatiuarum et gratiarum ipsis per nos uti praefertur concessarum, Vigiliis, Custodiis, Portarum seu murorum labore infossatis, aut aliis quibuscunque oneribus realibus, seu personalibus, vllatenus praegrauentur. Quinimmo eos, ab his omnibus uolumus habere absolutos, liberos, et quietos. Praeterea praefatos Episcopum, Praepositum, Decanum, Canonicos, et Vicarios, et eorum Successores, cum omnibus et singulis Colonis, hominibus et familia, necnon rebus et bonis ipsorum mobilibus et immobilibus, in nostram ac Haeredum et Successorum nostrorum gratiam et tuitionem et protectionem specialem assumendos duximus et assumimus per praesentes uolentes eos ab omni grauamine et violentia, gratiosius tueri et praeseruare. Libertamus etiam memoratum Episcopum, et omnia bona ad ipsius Episcopalem mensam pertinentia, quae nunc tenet aut in futurum possidebit a quibuscunque Steuris seu impositionibus, Clero aut aliis imponendis, Ita quod Episcopus pro tempore, quoad illa Privilegiis aliorum Episcoporum in Principatibus nostris, Dominia et possessiones habentium, necnon terrigenarum nostrorum more eorundem Episcoporum uti debeat. Sic tamen quod nobis et haeredibus nostris, ac Successoribus, uti ipsius Principi, fundatori, et Aduocato, obedientiam, fidelitatem, et Reuerentiam debitam, et condignam in primordio suae assumptionis deuoueat et corporaliter promittat, ad instar praefatorum nostrorum terrigenarum. Volumus etiam, ut Episcopus ipse, ac praedicti, Praepositus, Decanus, Canonici, et Vicarii, a quibuscunque Tallis, taxis, mutis, Angariis, et perangariis, Theloneis, ac aliis grauaminibus, quocunque nomine censeantur, liberi et absoluti esse debeant: Ita quod ipsi, eorum officiales, familiares, Mercenarii, Possessiones, Curiae, Allodiales, iumenta, et singula alia eorum bona et res, quae tamen non mercimonii causa: sed tantum pro usu, Victu, et necessitatibus suis ducentur, in omnibus Ciuitatibus, Castris, Villis, omnium Principatuum et dominiorum nostrorum tam per terram, quam per aquas a solutione Mutarum, Theoloneorum, et aliorum grauaminum quorumcunque debeant esse immunes. Volumus quoque quod nostri Capitanei, Vice-domini, Iudices, Prouinciales, Castellani, aut alij quicunque, aut quaeuis alia saecularis potestas, in dictos Episcopum, Praepositum, Decanum, Canonicos et Vicarios eorum et familiares, Colonos, homines et bona, potestatem et superioritatem aliquam nullatenus habeant, neque sibi uendicent aut uendicare praesumant, Quoniam nobis, haeredibus et Successoribus nostris, uti fundatoribus et Aduocatis eorum, aut de certa scientia, ad id a nobis deputandis: potestatem, et superioritatem

⁵⁾ in ⁶⁾ Besedi »Crucis« in »Margaritae« ste v kapitulum rokopisu izpušeni, mesto njih stojite erki N; naš kodeks imel je s početka tudi tako, a pozneja roka je ta dva N izbrisala ter z drugim črnilom in manjšo pisavo nad vrsto pristavila omenjeni besedi.

huiusmodi, quoad temporalem Iurisdictionem specialiter duximus reseruandam. Volumus insuper, quod quilibet Episcopus, praetactae nostrae foundationis, pro tempore existens, noster ac Haeredum et Successorum nostrorum praefatorum Ducum Austriae etc. Consiliarius existat: praestito tamen per eum ad id solito iuramento. Concedimus etiam iisdem Episcopo, ac Praeposito, Decano, et Canonicis, de Imperiali potestatis plenitudine, facultatem et auctoritatem, quascunque literas ipsos aut eorum negotia qualiacunque comuniter uel diuisim concernentes Cum Caera rubea sigillandi: Ac ut ipse episcopus pro Insigniis Episcopalibus, et Ecclesiae Cathedralis praedictae deferat Clypeum, cuius Campus aureus, habens in se Aquilam bicipitem duobus Diadematis insignitam, cuius dextra Imperialis, et Sinistra pars medietate Aquilae, ad instar Aquilae, seu armorum Ducatus nostri Carniolae, Retroque Aquilam baculus Pastoralis argenteus existit: prout illa opificis artificio et manu in praesentibus depicta sunt dolo et fraude ammotis quibuscunque. Quocirca Vniuersis et singulis Principibus Ecclesiasticis et Secularibus, Comitibus, Baronibus, Militibus, Militaribus, Nobilibus, Capitaneis, Burgrauis, Castellanis, Officialibus, Iudicibus, Magistris Ciuium, Ciuibus, Communitatibus, aliisque subditis, et fidelibus nostris dilectis, firmiter et districte praecipiendo mandamus, quatenus praefatos, Episcopum, Praepositum, Decanum, Canonicos et Vicarios, familiares homines, ac bona eorum in supra dicta erectione, gratiarum et libertatum donatione, nullatenus molestent seu impediunt, nec ab aliis impediri, seu molestari permittant, quouis modo, sed ipsos circa ea manu teneant et defendant, statutis et consuetudinibus Patriae, Iuribus Ciuitatum, Opidorum et locorum quorumlibet, in contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque. Illa namque in quantum praetactae nostrae erectioni, fundatione, gratiarum et libertatum donationi fore, aut esse possent contraria, ex certa scientia tenore praesentium cassamus, irritamus, et annullamus, ac cassa, nulla et irrita pronuntiamus. Nulli ergo omnino hominum hanc nostrae erectionis, fundationis, libertatum et gratiarum concessionis paginam infringere liceat, aut ei quouis ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare praesumpserit, cuiuscunque status seu conditionis existat: praeter iram et Vltionem Dei omnipotentis, quam Violatores Ecclesiarum libertatum incurrere contingit, nostram et Haeredum, ac Successorum nostrorum indignationem grauissimam, et paenam Centum Marcarum puri auri, quotienscunque contra factum fuerit: Se nouerit irremissibiliter incursum, medietatem nostro, seu haeredum et Successorum nostrorum Aerario seu fisco, reliquam uero partem praenominatis Episcopo, Praeposito, Decano, Canonicis, et Vicariis, ac Successoribus ipsorum appli-

candam. Sunt autem huius nostrae uoluntatis testes Reuerendissimi Patres, Venerabiles, deuoti, Illustres nostri et Sacri Imperii Principes, Dominus Nicolaus Tituli Sancti Petri ad Vincula et Brixinensis, Dominus Petrus, tituli Sancti Vitalis, et Augustensis, Episcopi, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales, amici nostri charissimi; Ioannes Eystetensis, Ioannes Frisingensis compater; Vdalricus Gurcensis principatum nostrorum haereditariorum Cancellarius; Tiboldus Lauentinensis, Anthonius Tergestinensis, Ecclesiarum Episcopi; Ioannes et Sigismundus germani Palatini Rheni, Duces Bauariae, affines nostri; Wilhelmus Dux Saxoniae, et Marchio Missinensis, Albertus Marchio Brandenburgensis, Magister Curiae: Carolus Marchio Badensis, Sororii nostri honorabiles, Egregii deuoti dilecti, Andreas Admontensis, Ioannes Sancti Lamperti, de Sancto Lamperto, Gerardus Victoriensis, Hermanus Runensis, Ioanes Sanctae trinitatis nostrae nouae foundationis in noua Civitate, Monasteriorum Abbates: Purcardus, Praepositus et Archidiaconus, et nunc Electus Ecclesiae Salzburgensis, Vdalricus Rieder, Doctor et Frisingensis; Ioannes Hinderpach, Doctor et Tridentinensis, Andreas Secouiensis, Conradus ad Sanctum Andream supra Traysin, Wolphgangus Beatae Virginis in Noua Ciuitate nostrae nouae foundationis. Philippus in Sancto Ypolito, Henricus Senfleben Bormatiensis Ecclesiarum praepositi: ac Nobiles, Vlrucus de Schauenberg, Ducatus nostri Carniolae Capitaneus. Hermanus et Ioannes Germani de Montfort, Vlrucus et Hugo fratres de Werdnberg, Ioannes et Sigismundus de Sancto Georgio, et de Pöisingen, Ioannes Gysgra de(,) Brandis et in Saroch, Ioannes Segoriae, Comites et fideles nobis dilecti. Henricus de Papenheim Sacri Imperii Submarscallus, Leutholdus de Stubenberg, Nicolaus de Liechtenstain de Murau, Rudigerus de Starchenberg, Georgius de Volkenstorf, Georgius de Kynring, Pangratus de Plankenstain, Wilhelmus de Puechaim, Andreas de Kreig, Henricus Strein, Vlrucus Wetzels, Cancellarius noster Imperialis, Georgius Fuchs, Marscallus Curiae nostrae, Hartungus de Capell, vtriusque Iuris Doctor, et Procurator noster Fiscalis, Perchtoldus de Ellerpach, Vlrucus Flednizer, pincerna Fridericus Apprecher Vicedominus Ciliae, Bernhardus Crabatsdorffer, Georgius de Saurau, Georgius de Tschernembl,⁷⁾ Capitaneus noster in Adelsperg, et Carsis, Georgius et Christophorus Vngnad, Anthonius et Andreas Holneker, Ioannes Rorbacher, Sigismundus et Andreas Weispriacher, Sigismundus Sebracher, Fridericus de Gra(t)n,⁸⁾ Pangratus Rindschad, Haidenricus Truchsess,

⁷⁾ V kapitulskem transsumptu se čita »Tschernömmell«.

⁸⁾ de Graben ima kodeks kapitulski, kar je vsekako bolj pravo, kot de Gratn.

Ioannes Pellendorfer, Ioannes Milfelder, Georgius Kynacher, Wolphgangus Rugkendorffer, Andreas Paumkircher Posoniensis, Vlricus Grauenegger Soproniensis, Comites nostri, Sigismundus Rogendorffer, Capitaneus

noster Styriae, et Sigismundus Khreuzer, Capitaneus noster Carinthiae, Locatenentes, Wolphgangus Forchtenauer, Secretarius noster, et Christianus Geltprecht, Cancellariae nostrae Ducalis Taxator.

S I G N V
N I S S I M I
E T D N I
D E R I C I
M A N O
P E R A
S E M P E R

M⁹ S E R E
P R I N C I P I S
D N I F R I
T E R T I I , R O
R V M I M
T O R I S
A V G V S T I

Praesentium sub Tripario et appensione Aureae Bullae nostrae, testimonio literarum Datum in Oppido nostro Grätz, die Sexta mensis Decembris, Anno Domini, Millesimo, Quadringentesimo, Sexagesimo primo, Imperii nostri Decimo, Regnorum nostrorum, Romani vicesimo secundo, Hungariae uero etc. tertio.

⁹⁾ Za predstoječi naslovni monogramm cesarja Friderika III. dali smo napraviti natančen lesorez, ter upamo, da ustrezemo mnogim čitateljem, ki ne dobé lahko takih listin na ogled. Naš kodeks tega monogramma nima. Ondi, kjer bi moral stati, je puščen prazen prostor, ob straneh tega praznega prostora pa so razvrščene črke, kakor so videti tu natisnene. Monogramm smo vzeli iz že večkrat citovanega kapitulskega rokopisa, po katerem je naš lesorez dobro posnet.

Taki monogrammi služili so vladarjem svoj čas mesto podpisa. — Kralj Pipin, ki ni znal pisati, dal si je od notarja napraviti znamenje križa, le v križališči obeh črt pustil je notar prazen majhen prostorček, v ta prazni prostor napravil je kralj točko ali črto ter se s tem podpisal. Kancelar je potem navadno zraven pripisal pomen tega znamenja. Enako je podpisaval tudi Pipinov sin Karlmann.

Karol Veliki posluževal se je takozvanega »monogramma« mesto podpisa. Dal si je namreč sestaviti na poseben način črke svojega imena. V tem so ga posnemali svetni in duhovni knezi, a tudi zasobniki in na ta način so podpisavali listine do 16. stoletja. Kmalu — zlasti od cesarja Ottona II. dalje — so jeli v ta monogramm vsprejemati tudi črke svojega naslova. S cesarjem Maksimilijanom I. izginejo ti monogrammi iz kraljevih dokumentov in na njihovo mesto stopijo pravi podpisi.

Tak naslovni monogramm cesarja Friderika III. imamo tu pred seboj. Ob straneh monogramma stoji pokazovalna formula »formula indictionis«, ki pové, kaj monogramm pomeni. V našem rokopisu je pisana z jako velikimi črkami in zavzema ves prostor ob straneh monogramma. Naš monogramm pa obsega razun imena in naslova: »Fridericus dei gratia Romanorum Imperator semper Augustus, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae rex« tudi še »sigle«: A, E, I, O, V, ki zaznamenavajo znani rek: »Austriae est imperare orbi universo«, ali kakor ga drugi razlagajo: »Austria erit in orbe vltima«.

NOS Fridericus¹⁰⁾ praelibatus praescripta recognoscimus, profitemur et approbamus quas quidem literas omniaque et singula alia, praefatae Labacensis Ecclesiae Privilegia, literas, instrumenta, dotationes: atque iuxta¹¹⁾ ipsi a diuis progenitoribus nostris, nec non quibuscunque aliis Regibus, seu principibus, uel quibusuis aliis concessa atque indulta. Ex certa scientia, atque de plenitudine Regalis potestatis nostrae innouamus, approbamus, confirmamus, atque de nouo concedimus. Volentes, ad¹²⁾ hoc regali statutentes edicto, ut in quibuscunque actibus causis, atque negotiis, tam Iudicialibus, quam extra Iudicialibus, plenum roboris consequentur effectum. Ipseque Episcopus, et Successores sui eisdem uti, potiri, et gaudere ualeant, quocunque impedimento, uel contradictione cessantibus. In quorum omnium et singulorum fidem ac testimonium praemissorum, has literas nostras Regalis Sigilli nostri appensione iussimus et fecimus communiri. Datum in Ciuitate nostra Imperiali Augustae, die decima¹³⁾ mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo, Quadringentesimo, Nonagesimo Sexto, Regnorum nostrorum, Romani vdecimo. Hungariae uero septimo annis. Commissio Domini, Regis in Consilio.

Osnovna črka našega monogramma je H. Nanjo so obešene in pritaknene druge črke, ki sestavljajo ta naslov in sicer: F, R, I, D, E, C, V, S, G, A, T, O, M, N, P, L, X. Nekako samostojno pa stoje okoli srede še posebej posamezne črke (sigli): A, E, I, O, V. — Daljše pojasnilo pač ni potrebno. Prijazni čitatelj si z mrvico domišljije lahko poišče označene črke.

¹⁰⁾ Po vsem soditi, vrnila se je v škofjsko in kapitulsko listino pri tej besedi pomota. Mesto »Fridericus« moralo bi skoraj gotovo stati »Maximilianus«, ker je ustanovno pismo Friderikovo završeno z natančno datacijo po vseh pravilih diplomatske vednosti.

¹¹⁾ Bolj prav ima rokopis kapitulski, kjer se čita mesto iuxta: jura.

¹²⁾ Kapitulski rokopis ima ac mesto ad.

¹³⁾ Kapitulska listina ima sedecima mesto decima.

Post, quarum quidem literarum exhibitionem coram nobis, ut praemittitur factam praedictus Christophorus, tam pro se quam nomine Praepositi, Decani, et Capituli, praefatae Ecclesiae Labacensis nobis humiliter supplicavit, ut ipsis, eorumque, Successoribus praeinsertas literas Caesaris Maximiliani, nec non omnia et singula in eis contenta, confirmare, innouare, et approbare de nostra speciali gratia dignemur. Et licet in literis confirmationis Caesaris Maximiliani, solum mentio de Episcopo, et Ecclesia Labacensi facta extiterit, Praeposito, Decano et Capitulo ipsius expresse non nominatis, tamen cum praeinserta Bulla primeuae foundationis Imperatoris Friderici, Praepositus, Decanus, et Capitulum, ac aliae personae nominatim exprimentur, persuademus nobis omnino, nomine Ecclesiae etiam eos intelligi ac comprehendere, qui ad ipsam Ecclesiam pertinent, et in ipsa Caesaris fundatione nominantur. Nos igitur indemnitati, praefatae Ecclesiae Labacensis consulere cupientes, praeinsertas literas Caesaris Maximiliani, primaevam fundationem Caesaris Friderici in se continentes, omnia et singula in eis expressa et contenta confirmauimus, approbauimus, et innouauimus, ac tenore praesentium de Regiae nostrae plenitudine potestatis, confirmamus, approbamus et innouamus. Volentes et Regio statuente Edicto, ut praeinsertae literae confirmationis, fundationem, Erectionem, gratiarum, et Priuilegiorum, concessionem ipsius

Ecclesiae, ut praefertur, in se continentes, in omnibus suis punctis, Articulis, Clausulis, Verbis, Sententiis, et tenoribus, firmas sint et ualidae, firmaeque et ualidae habeantur et obseruentur a cunctis. Quocirca mandamus et praecipimus Vniuersis Praelatis, Comitibus, Baronibus, Militibus, Nobilibus, Clientibus, Capitaneis, Praefectis, Castellanis, Potestatibus, Magistris Ciuium, Iudicibus, Consulibus Ciuitatum, Oppidorum et Villarum, Communitatibus, Theolonariis, Mutariis, et aliarum exactionum receptoribus et Officialibus quibuscunque, terrisque nostris subditis et fidelibus, cuiuscunque status, gradus seu conditionis extiterint, ut praefatos, Episcopum, Praepositum et Decanum, et Capitulum Ecclesiae Labacensis aliasque personas in ipsa Caesaris Friderici Bulla expressas, ipsorumque Successores praeinsertis literis, Et hac nostra confirmatione libere et quiete uti, et frui permittant, neque in aliquo impediunt, uel molestent, aut quouis modo ab aliis impediri, seu molestari patiantur, prout grauem nostram indignationem et poenam in praeinsertis literis contentam voluerint euitare. Harum testimonio literarum, Sigilli nostri appensione munitarum.

Datum in Ciuitate nostra Vienna Austriae, die Vigesimo Sexto Mensis Ianuarii, Anno Domini, Millesimo, Quingentesimo, tricesimo, Regnorum nostrorum Anno quarto, Commissio Domini, Regis in Consilio etc.

(Nadaljevanje prib.)

Stare pisane mašne bukve kranjskega farnega arhiva.

(Donesek k zgodovini javne službe božje na Kranjskem.)

(Nadaljevanje.)

I.

Oglejmo si najprej vnanjo stran našega rokopisa in potem preglejmo njegovo vsebino.

Knjiga naša je folijant srednje velikosti (34 × 26 cm), pisana na 308 (nesignovanih) pergamentnih listih v dveh kolumnah¹²⁾ — vsaka njiju po 25 vrstic — v latinskem jeziku z gotskimi črkami minuskulami, ter okrašena z

¹²⁾ Listi so po štirje (resp. 8, ali 16 strani) skupaj sešiti, toraj »quaternioni«; njihovi zaznamki spodaj so skoraj popolno odrezani. Vender pa zaradi tega še ne smemo sklepati na prevezavanje knjige, ker spodnji prazni prostor je še vedno veliko širji (7 cm), kakor pa oni v sredini in ob strani (5,5 cm), ali celo zgoraj (le 4 cm). — Kakor se iz tega razvidi, pisalec tu ni štedil prostora; popisani kolumni ste le po 24,5 × 7,5 cm veliki, toraj ste skoraj dve tretjini lista nepopisani. — Ministrant je moral imeti pač krepki roki, ker knjiga tehtala do 13 funtov (nad 7 kilogr.).

mnogobrojnimi začetnicami (inicijalami), med katerimi se posebno odlikujejo one večje pri glavnih praznikih.¹³⁾ Kakor je pričakovati pri liturgijski knjigi srednjeveški, pisana je prav korektno — kak pogrešek se nahaja sila

¹³⁾ Tako n. pr. pri božičnem prazniku, sv. 3 kraljih (zlatu in modra barva, kaj lepo), o veliki noči (skoraj celo kolumno obsegajoč, modro, sivo, zeleno in zlato), o vnebovzetji Gosp., binkošti in sv. Rešnjega Telesa dan. Male inicijale so le rudeče in modre barve, pa ne posebno nežne. Reči se mora, da vse skupaj nikakor ne dosežajo krasote inicijal v knjigi »Moralia B. Gregorii« istega farnega arhiva. Sploh pisava v naših mašnih bukvah ni posebno lepa, zlasti v drugem delu je nekako kosmata; radi dobro znatne razlike v pisavi — zlasti nje lege in dičnosti — je skoraj gotovo, da sta Proprium de tempore in oni de Sanctis imela različna pisalca. — In če tudi se sme priznati, da je manj dični pisavi nekoliko vzrok kakovost pergamenta, je vender nemogoče, da bi bila ena in ista roka pisala našo mašno knjigo in »Moralia«, kakor se

redko. Vez sedanja je močno poškodovana. Sicer pa je knjiga — izvzemši kanon in zelo obrabljeno podobo pred njim — zadosti dobro ohranjena; manjka pa ji nekoliko listov, ki so bili zlobno izrezani.¹⁴⁾

Naslova (»Incipit« ... »explicit«) knjiga nobenega ne kaže; ravno tako ne kakoršnegakoli zaznamka časa, kdaj in kje in za katero cerkev da je pisana. Vendar pa je iz njene vsebine zadosti razvidno, da je bila pisana prav proti koncu 15. stoletja,¹⁵⁾ prej ko ne na Gorenjskem in da je bila v rabi pri farni (ne samostanski) cerkvi na Kranjskem, katera cerkev je ali poprej, ali pa takrat pripadala oglejski metropoliji.

A.

Pričenja se knjiga s kalendarijem (za vsaki mesec posebna stran) črno in rubeče pisanim. Jako zanimiv je ta koledar iz mnogih vzrokov.

1. V prvo pozornost nase obrača velika množica rubeče pisanih praznikov, koje pač smemo smatrati kot »festa de praecepto«. So pa sledeči (nepremakljivi): Circumcisio Dni, Epiphania, s. Agnetis, Conversion. S. Pauli Ap., Purification. B. Mariae V., Cathedrae s. Petri, s. Mathiae Ap., s. Gregorii P., »Annunciationis Domini« (25. Mart.),

napačno meni v »Mittheilg. des histor. V. f. K.« 1856, S. 24, in potem v Dimitz-ovi »Gesch. Krains« I./1, S. 257 in Strahl-ovi knjižici str. 6 (glej opazko ¹⁾). Ze lega črk — posebno v missalovem Prop. de Sanctis na desno viseča, med tem, ko je v »Moralia« navpik stoječa — se temu mnenju protivi. Vrhu tega treba je še v poštev vzeti veliko narazje v dobi pisave: pri naši knjigi iz paleografskih in drugih znakov konec 15. stoletja, pri »Moralia« pa leta 1410. Veliki razloček v krasoti inicijal manj poudarjam, ker se je pogosto dogajalo, da sta bila »scriptor« in »illuminator« iste knjige različni osebi.

¹⁴⁾ Manjkata namreč dva lista za Dom. 3. & 4. post Epiphan., potem dva lista, obsegajoča Dom. 18. p. Pent., ter del kvaterne sobote; potem pa za praznikom sv. Jerneja (fol. 251 a) več kot cel mesec, namreč prazniki svetnikov od 24. avg. do 7. oktobra. Posebno je obžalovati, da je tudi izrezan list med kalendarijem in začetkom adventa; prej ko ne imel je napisan naslov.

¹⁵⁾ Da je bila naša knjiga prav ob koncu 15. stoletja na Gorenjskem vezana, nam neposredno sama precej jasno pové. Našel sem namreč na njenih lesenih platnicah 4 listine z licem proti njim prilepljene, vse dane od plemenitavev Gall-ov iz Rudolfsekha, starega gradu blizu Moravc (gl. Valvasor, III., 476); dve je dal Jörg Gall von Rudolfsekh leta 1457, dve pa Hanns Gall von Rudolfsekh leta 1472, v feudnih zadevah. Vsi v njih omenjeni kraji leže v trikotu med Ljubljano, Kamnikom in Vačami. Ne dá se lahko misliti, da bi prišle zunaj tega okraja kje drugod štiri tako sorodne listine na eno knjigo skupaj. — S tem seveda še ni dokazano, da je knjiga bila tudi tam in takrat pisana; vendar pa je to prav verjetno, ker je sedanja vez njena prej ko ne prvotna.

Omenjene listine hočemo o priliki natisniti v »diplomatariju« tega lista; tri so izvrstno ohranjene, ena pa prav slabo, a more se še brati.

s. Georii M.,¹⁶⁾ (s. Marci je črno pisano, zraven pa rubeče:) Major letania. ss. Philippi & Jacobi, Invention. Ss. Crucis, s. Urbani P., ss. Canciani & Socior. ejus, ss. Primi & Feliciani Mm., ss. Viti, Modesti & Crescentiae Mm., s. Joan. Bapt., ss. Petri & Pauli App., »Visitationis Virginis gloriose« (2. Juli), s. Udalrici, ss. Hermachore¹⁷⁾ et Fortunati, s. Margarete V. (skupaj 12. julija), Divisionis Apostolor., s. Mariae Magd., s. Jacobi Ap., s. Annae, s. Petri ad vincula, s. Oswaldi Reg., s. Laurentii, Assumpt. V. Mariae, s. Bartholomaei, s. Egidii Abb., Nativitas Mariae V., Exaltation. ss. Crucis, s. Matthaei Ap., s. Michaëlis, s. Lucae Ev., ss. Simeon. & Judae App., Festum Omnium Sanctorum, s. Martini Ep., s. Elisabeth, s. Clementis P. & M., s. Catharinae V., s. Andreae Ap., s. Nicolai Ep., Conceptio B. M. V., s. Luciae, s. Thomae Ap., Nativitas Christi, s. Stephani Prot., s. Joannis Ev., Sanctor. Innocent. in s. Thomae Ep. M. (Vseh skupaj je toraj 53.¹⁸⁾)

Dobro znani so nam vsi ti svetniki. A za našo preiskavo največjega pomena sta praznika ss. Cantiani & Soc. ejus (31. Maji) in ss. Hermachorae & Fortunati (12. Julij), znanih oglejskih mučencev. Da bi bili ti svetniki v navadnih (recimo črno pisanih) praznikih tudi v kaki ne-oglejski škofiji praznovani, je seveda mogoče; a na godovanje toliko svečano, kot ga nam kalendarij naš in za njim tudi Corpus Missalis — s. Hermagora ima celo sekvenco (de Communi »O beata beatorum«) in sv. Kancijan se je umaknil v komemoracijo od papeža Gregorija III. okoli leta 740 ustanovljeni praznik sv. Petronille — kazeta, zunaj oglejske metropolije ni misliti.

Trditev to pa podpira še druga posebnost našega missala. V znani molitvi »A cunctis« in enako v dotični

¹⁶⁾ Stanovitno tako pisano v našem rokopisu, tudi in Corpore Missalis. Koliko bližje tej pisavi »Georius« je naš »Jurij«, nasproti navadnemu Georgius, Jörg!

¹⁷⁾ Pisava tega imena je stanovitno ta povsod v naši knjigi, pa tudi v tiskanem oglejskem missalu iz leta 1517 in oglejskem brevirju iz leta 1496. Vsakdo ume, da veliko boljše tolmači našega »Mohorja« in laškega »Ermacora«, kakor Hermagoras.

¹⁸⁾ Nekakó čudno se nam dozdeva toliko število praznikov (zraven premakljivih in nedelj); a naj tu opomnim, da »abstinentia ab opere« znabiti ni bila za vse te praznike predpisana. — De Rubeis (ki nastoje l. c. p. 288 celo 92 takih praznikov iz oglejskega rokopisa) navaja določilo Conc. Wigorniensis (na Angleškem) iz l. 1240, de festis feriandis, v katerem se razločuje med prazniki, »quae sunt ferianda ex toto«, pa drugimi, »quae sunt ferianda in omnibus, praeterquam atratis«, in slednjič takimi, »quae sunt ferianda ab operibus mulierum«, (ti so: sv. Neže, sv. Marjete, sv. Lucije in sv. Agate). L. c. p. 291. Konečno pristavlja: »Quidpiam fortasse simile apud Aquilejenses & Forojulienses in usu erat Adde alia celebrari festa consuevisse, Missae auditione praescripta, permissis deinde operibus«. — Ni li mogoče, da je bilo tudi na Kranjskem kaj enacega?

Postcom. »Mundet et uniat« ima namreč za besedami »cum beatis Apostolis tuis Petro et Paulo (atque Andrea)« dostavljeno (in sicer popolnoma izpisano): »et beatis martyribus tuis Hermachora et Fortunato« salutem nobis tribue etc. Pomena in važnosti tega dostavka mi ni treba na dolgo razlagati; imajo ga mašne bukve od Ogleja.¹⁹⁾

Zraven teh oglejskih svetnikov so nam znameniti v kalendariju našem prazniki — sicer le črno pisani — S. Ruperti Epi (27. Martii) in Translatio S. Ru-

¹⁹⁾ Tiskani oglejski missal (a. 1517) ima ta dva mučenca dostavljena čelo v »Canonu«, med drugimi svetniki molitve »Communicantes«; enako, tudi veliki petek v molitvi »Libera nos quæsumus«: »atque Andrea ac beatissimis Hermachora et Fortunato cum omnibus Sanctis« etc. — V kranjskem missalu pa njiju ni na fih dveh mestih navedenih.

perti Epi (24. Sept.) in pa (le in Corpore Missalis konec novembra) S. Virgilii Epi (»apostola Karantanov« † 27. Nov. 784.²⁰⁾ To sta znana imenitna solnograška škofa, katerih škofija je mejila ob oglejsko (reko Dravo kot mejo je določil leta 811 cesar Karol Veliki). Sprejem njunih praznikov v mašne bukve kaže na cerkev, kateri so zasluge sv. Ruperta in Virgilija v blagem spominu, v kateri pa prevladuje hvaležnost do blagovestnikov sv. Mohora in Fortunata, mučencev sv. Kancijana & Soc. — kaže na oglejsko metropolijo, ki je ob dolgi progi mejila na sosedno solnograško.

²⁰⁾ Prva dva praznika ima tudi Missal. Aquilej. 1517; tretjega pa ne, akoravno je dies vacans. Oglejski brevir iz l. 1496 pa nima prav nobenega, čeprav so mu vsi trije navedeni dnevi vacantes.

(Nadaljevanje prih.)

Slovstvo.

Sveti Viktorin, škof Ptujski, cerkveni pisatelj in mučenec.

II.

Ko si je g. pisatelj v I. delu položil tako stalni temelj, riše v II. delu od str. 171—278 življenje in mučeniško smrt sv. Viktorina ter ocenjuje njegovo književno delovanje. Glede življenja in mučenja slavnega ptujškega škofa pride do naslednjih zaključkov:

»Sv. Viktorin je bil morda rodом Grk, to smemo sklepati iz Hijeronimovega poročila, ki pravi, da je umel bolje grški, nego latinski jezik. Morebiti je Viktorin polatinčen Niketas. Njegovega ožjega rojstnega kraja ne pové nobena zgodovina. Ako že ni bil porojen kje globoko v Greciji, zagledal je vsaj ob meji ali bližini te preblazene dežele luč sveta, tako resnijo skoro vsi zgodovinarji. Vendar pa ni nemožno, da je Viktorin bil rojen Ptujčan in je dobival skrbnejšo vzgojo v grščini nego v latinščini, čemur bi se ne bilo čuditi po takratnih razmerah in običajih. Odrasel si je izvolil stan rektorski (govorniški), ki ga je nekako silil, da se je bavil in pečal z grškim slovstvom. Vendar predno se je vzobrazil za spretnega in zvedenega govornika ali zagovornika, bil je vsled vzornega, bogoljubnega življenja in vsled vzglednega čednostnega mišljenja po božji previdnosti odločen za višjo službo cerkveno. Iz Grecije, Raisp celó pravi, iz Aten, mesta grških muz, bil je poklican v panonsko mesto Ptuj, da tam zasede škofijski prestol. Še lažlje je postal vladika, ako je bil v Ptuj

rojen. Ptujčani so gotovo domačina rajši izvolili škofom nego tujca.« (Str. 172—173.)¹⁶⁾

Umeščen pa je bil sv. Viktorin na ptujski škofovski prestol od oglejskega patrijarha, katerega duhovni oblasti je pripadala ptujška vladikovina, dokler ni l. 811 Drava razmejila patrijarhata oglejskega in solnograškega.

Kot škof bil je sv. Viktorin mož apostolski v polnem pomenu te besede. »Zal, da se ne dá prav natančno rešiti velevažno vprašanje, kedaj je slavni škof živel in deloval med katoličani ptujskimi. V tem oziru nam primanjkuje povsem zanesljivih, verodostojnih podatkov...« »Sikst Senenski uči, da je naš svetnik slul okolo leta 270; previdni Anglež Kavej pa misli, da je bilo okolo leta 290. Kot čas njegove mučeniške smrti se skoro soglasno povdarja leto 303. Ker pa je sveti mož zapustil obilno število književnih del, hoče resnici biti podobno in sorodno, ako trdim, da je v Ptuj škofoval sv. Viktorin med leti 270 in 303, če ne že poprej: kajti on se semtertje imenuje celó vrstnik sv. Ciprijanu Kartagincu, ki je bil dné 14. septembra l. 258 silovito umorjen.« (Str. 175 nsl.) Kako vzgledno da je živel sv. Viktorin in kako vspešno je deloval, spričuje nam

¹⁶⁾ To misel zagovarja razven gosp. dr. Napotnika tudi učeni jezuit Viljem van Hoof v najnovejšem zvezku »Acta Sanctorum Bollandistarum« izišlem l. 1887., v katerem se opisuje življenje onih svetih oseb, katerih spomin se slavi 1., 2. in 3. dne meseca novembra. Domovina Viktorinova je po mnenju van Hoofovem Panonija in rojstni kraj mesto Petovij ali Ptuj. (Prim. Napotnikove knjige str. 262—272.)

Stridovčan sv. Hijeronim, ki učenega in pobožnega škofa prišteva latinskim cerkvenim očetom. Imenuje ga steber katoliške cerkve ter ga še hvali poleg tega in povečuje, da je mož, ki svojo skromnost, blagost in značajnost kaže tudi v tem, da je slehernemu odkritosrčen, bodi prijatelj, bodi zopernik. Opat Milevski prišteva našega Viktorina krdelu zagovornikov katoliške cerkve. On je bil neumorno delaven škof, izredno učen bogoslovec, vnet in zavzet in spreten zagovornik nebeskih resnic, neustrašljiv pastir svoje črede v najsilnejših nevarnostih. Da! Sv. Viktorin stoji kot škof, kot pisatelj in mučenec na nedosegljivi višini.

O mučeništvu sv. Viktorina piše gosp. pisatelj: »Proti završetku tretjega veka pričelo se je deseto in poslednje hudo preganjanje kristijanov in sicer po vsem široširnem rimskem cesarstvu . . . Najstrožji ukaz pa, da se morajo kristijani preganjati, bil je razposlan dne 23. februarja l. 303. na vse strani prostrane države. In ravno v tem letu Dijoklecijanovega krutega vladarstva bil je tudi naš sv. Viktorin mučen.« Pisatelji sicer gledé leta Viktorinove smrti niso vsi enakih mislij, vendar večina povdarja leto 303; le redkoma se imenuje 304 in po jedenkrat leto 305 ali 284. Pač pa naglašajo vsi zgodovinarji brez razločka in brez izjemka 2. dan novembra kot dan Viktorinove smrti.

Nerešeno je še vprašanje po rimskem načelniku, ki je ukazal sv. škofa umoriti. Ne poredkoma imenuje se Martinijan, ki je še leta 314 zapovedoval srednjemu Noriku. Drugi pa imenujejo Amancija, prokonsula gorenje Panonije, h kateri se je v tem času Petovij še prišteval. Za slednjega odloči se tudi naš avtor. (Prim. str. 180 in 232.)

Dalje ne dá se označiti način Viktorinovega mučenišva. Slike nam ga navadno predstavljajo moža v škôljem ornatu, s knjigo v naročji, s palmo v levici in z mečem v desnici, kar bi naznanjalo, da je bil s tem orožjem umorjen.

Napósled manjka pripomočkov, da bi se za trdno določil kraj, v katerem je umrl sv. mučenik. Stari rokopis, shranjen v ptujski prostiji, uči brez ovinkov, da je bil Viktorin v Ptujii ovenčan z nevenljivim vencem mučenišva. Njegovi sv. ostanki shranili so se bili v ptujskem mestu, kjer je bil nad njimi postavljen altar. Kó pa so prihrule sovražne čete, ki so razdejale mesto ptujsko in njegove prebivalce razpršile na vse strani, prenesli so duhovniki svete ostanke svojega ljubljenešega škofa na varen kraj, kjer je počival sv. Florijan. Ta kraj je brezdvomno samostan sv. Florijana na Zgornjem Avstrijskem med mestom Steier in mestom Linz. In od tod so bile Viktorinove sv. kosti s Florijanovimi vred

prenesene v Rim, kjer še sedaj počivajo. (Prim. str. 181, 260 in 261.)¹⁷⁾ (Konec prih.)

S. Nazario, Protovescovo di Capo d' Istria. — *Memorie Storiche con note e cronologie.* — Seconda edizione riveduta e corretta. — Capodistria. Tipografia Cobol & Priora. 1888. Gedeone Pusterla, editore.

Pod tem naslovom izšla je letos v Kopru laški pisana knjižica, obsegajoča 24 strani v mali osmerki. Vsebina ji je životopis prvega škofa koprškega sv. Nazarija. Dolge mesece, pravi pisatelj, sem marljivo in potrpežljivo raziskaval, predno mi je bilo mogoče ta spis sestaviti. V prvem delu: »Memorie storiche« (str. 7—16) govori o početku kristijanstva po Istri in osobito v Kopru; o prvem apostolu sv. Iliju, katerega je sv. Mohor iz Ogleja poslal v Koper sv. vero oznanjevat. Oglejski patrijarh Štefan, ki je v začetku 6. stoletja stoloval v Kopru, je uvidel, da skoraj ni mogoče vladati neposredno cele preobširne nadškofije oglejske ter je celo Istro razdelil v 6 vladikovin. Ob jednom je posvetil l. 524 tudi šestero škofov in sicer: za Trst Frugifera, — za Koper Nazarija, — za Aemonijo (Cittanuova, Novigrad) Flora, — za Poreč Eufrazija, — za Pulj (Poła) Antonija — in za Pićan (Pedenà) Nicefora. Imena teh prvih vladik istrskih žive še vedno v hvaležnem spominu v srcih vernih Istrijanov. Dalje razpravlja o ostankih sv. Nazarija in o njegovem češčenju v Kopru. — Nato se opisuje v posebnih oddelkih koprška stolna cerkev in njena oprava (str. 16—19). Pod naslovom »Cronologie« pa navaja patrijarhe oglejske in grajske (Grado), ki so v Kopru bivali, škofo, mitrare, dekane, preposite itd. Slednjič kaže dvojni zapisnik svetovno duhovščino koprške vladikovine iz let 1745 in 1888. Spis ima precej jako zanimljivih podatkov; s slično knjižico bi se gotovo jako ustreglo tudi Slovencem in Hrvatom, ki niso nič manj goreči častilci sv. Nazarija, nego Italijani.

¹⁷⁾ Ostanki sv. Florijana preneseni so bili l. 1183 iz Rima na Poljsko, ker je bil za-nje kralj Kazimir poprosil papeža Lucija III. (1181—1185.)

V razpredelku „SLOVSTVO“ skušali bodemo naznanjati vse našemu uredništvu poslane nove knjige in spise zgodovinske vsebine, naj so pisani v našem domačem ali tujih jezikih. O važnejših spisih hočemo o priliki tudi obširneje poročati. Seveda mora biti njihova tvarina na ta ali oni način v zvezi s zgodovino naših slovenskih dežel. Da pa pravimo „slovenskih“ dežel, je vzrok ta, ker je zgodovina naše ljubljanske škofije ne le v svoji prazgodovini, marveč tudi v kasnejih dobah svojega razvoja v pretesni zvezi s zgodovino sosednjih slovenskih vladikovin, ter se zgodovina jedne škofije ne more dobro umeti, če se ne pojasni ob jednom tudi razvoj njenih sosed.

Vsebina. *Diplomatarij: Ustanovno pismo ljubljanske škofije. (Konec.)* — *Stare pisane mašne bukve kranjskega farnega arhiva. (Nadalj.)* — *Slovstvo: Sv. Viktorin, škof Ptujski, cerkveni pisatelj in mučenec. II.* — *S. Nazario, Protovescovo di Capo d' Istria.*